

Dean Komel

DRUŽBENO-EKONOMSKA TRANZICIJA IN KRIZA RAZVOJA DEMOKRACIJE V SLOVENIJI

Slovenski družbeni prostor so v preteklih petindvajsetih letih zgodovinsko zaznamovali procesi politične demokratizacije, državne osamosvojitve, pridružitve Evropski skupnosti in družbeno-ekonomske tranzicije. To, da se posebna pozornost posveča prav slednji temi, neposredno izkazuje njeno še nedorečeno problematičnost, zaradi česar niha v možnosti lastne določenosti. Sum, da družbeno-ekonomska tranzicija ni bila izpeljana v skladu z nekaterimi vrednostnimi pričakovanji, ki jih povezujemo z oblikovanjem demokratičnih, državnih in civilno-družbenih inštitucij, se je prelevil v prepričanje, da se je družbeno-ekonomska tranzicija sploh »speljala«. To pomeni, da ni bila pripeljana do točke, ki bi potrjevala pričakovanja državljanov in da je tako »zavožena«. S tem smo že uvodoma povedali dovolj, hkrati pa zgolj to, kar se nasploh »ve« – problem je seveda, kako in kaj se pravzaprav *ve* in kakšno zavedanje se spričo tega poraja. Verjetno ga lahko že poimenujemo »družbena depresija«.

Problem slovenske tranzicije je postal posebno akuten v razmerah »svetovne gospodarske krize«, katere pojavnost prej prikriva kot pa razkriva njeno »bistvo«. Bolj kot to bistvo samo, postaja očitna njegova sprevrženost, ki pa se jo pripisuje »zgolj« učinkom kapitalskih manipulacij. A kaj, če so te manipulacije zgolj krinka mahinacije s človeškim bistvom samim, se pravi z načinom, kako si človek svobodno ureja »svoj svet« v skladu s tistim, kar je zanj bistvenega? Kar pa pomeni tudi soočenje z brezbišvenostjo, ki s tem, da svobodi jemlje (daje in odvzema) tla vtiskuje obzorju modernosti obeležje kriznosti? Če ni ničesar bistvenega, se namreč to pozna na biti, za katero nam gre, kolikor nam seveda v temelju za kaj gre. Torej kriza vendar sega v način utemeljevanja človeške svobode. Na to kaže že to, da ključ rešitve iz situacije svetovne gospodarske krize, ki je sicer pripoznana v svoji pojavnosti, ne pa tudi v svojem bistvu, ne drži v rokah ekonomija, marveč politika, pri čemer ni jasno, ali naj bo to ista politika, ki smo ji priča, ali pa se ta mora bistveno predrugačiti. Vendar pa se pogreša ključna osnova, ki bi narekovala tako spremembo svetovne politike oziroma je ta osnova

sama mahinalna, in sicer na ta način, da zastira možnost lastne spremembe.

Spričo tega se revolucionarna sprememba sveta v znamenju prehoda v komunistično družbo, potem ko se je že razglasili kot zgodovinsko preseženo s »koncez zgodovine« po zmagi liberalne demokracije, ponovno prikazuje kot presežnostna rešitev z obetom odrešitve; ne ponuja namreč le več svobode, marveč trajno osvoboditev človeka od zasušnjevanja njegovega bistva. Obeta si povrnitev družbene vizije, glede katere tudi druge nazorske pozicije ugotavljajo, da jo pogrešamo. Vendar pa te niso v poziciji, da svojo nazorskost razvijejo do ravni ideologije, ki bi interpretativno zajela celotni družbeni red v nujnosti njegove spremembe. Zato so njihove kritike »marksističnega nauka« v osnovi manjkave. In kdo si upa danes tajiti nepravilčno razporeditev kapitala in iz tega izhajajočo preživetveno stisko več kot milijarde ljudi? Konzervativni liberalistični tabor sicer rad poudarja, da je komunizem o stisko le malo kje uspel rešiti, večinoma jo je pospeševal, celo tam, kjer prej ni bilo pogojev zanjo. A po drugi strani vedno znova poslušamo – in potrjujejo tudi ankete –, da se je pod socializmom živelo bolje.

Parola »Po Titu Tito« je glasnejša kot kdajkoli prej; res sicer predvsem zato, da bi preglasila javljanje socialnih vznemirjanj, ki lahko prerastejo v nemire.

Očitno je tudi, da sta, kar zadeva slovensko situacijo, postala vrednostno vprašljiva tudi akta državne osamosvojitve ter vključitve v Evropsko skupnost. Tu bi rad izpostavil predvsem akt državne osamosvojitve, brez katerega bi vi ostali procesi ne samo obviseli, marveč tudi izviseli. Kljub temu je bolj prisotno prizadevanje, da se ga zgodovinsko potlači, kot pa da se ga povzdigne, tako ko gre za razobešanje zastav, kot ko gre za pisanje zgodovine. Še na naslovnici reklamnega časopisa, ki ga vsak teden zastoj prejmejo vsa gospodinjstva, lahko preberemo masten naslov »Slovenija naj bo hvaležna Jugoslaviji«. Ugibam lahko, ali je na tem zasnovana tudi strategija naše zunanje politike. V perspektivi nujnosti predstoječe svetovne revolucije pa slovenska državnost sploh lahko postane nična, saj ne predstavlja ničesar, kar bi bilo odločilno v konstelaciji pričujočega merjenja moči.

Prav v dobi »konca ideologij«, ki prehaja v spopad moči, se za sodobno humanost, kolikor vztrajamo pri njeni

interpretativni odprtosti, bitno naznani zavest meje, namreč da sleherna družbena postava, kolikor ne omeji same sebe v svojem družbenem postavljaštvu, omejuje bistveni interes človeške svobode. Zagovor te svoboda ne pomeni zastopanja kake anarhistične pozicije, marveč se ravno zoperstavlja tistemu, kar ustvarja anarhijo razmer na podlagi diktature razmerij take ali drugačne postave, ki uveljavlja svojo moč nad človekovo nepostavljivostjo. Ta zavest – in ne kakršnakoli – je bila tudi odločilna, da se je v osemdesetih letih sprožilo gibanje, ki mu je uspelo opredeliti slovenski zgodovinski položaj v okviru demokratične državne ureditve. To je pogojevalo tudi proces družbeno-ekonomske tranzicije, ki pa je pričel s svoje strani pogojevati vsa gibala družbenega dogajanja v nameri njihovega obvladovanja. Ker je ta namera nastopala iz ozadja, ni tranzicija nikoli prišla v ospredje v lastni *transparenci*.

Procesa ekonomske tranzicije in demokratizacije – sam bi k temu pridal proces oblikovanja slovenske državnosti – sicer potekala vzporedno, vseeno pa po različnih in pogosto nasprotujočih si poteh, kar samo po sebi otežuje celovito kritično analizo. Zavrlojo tega jih tudi ne gre obravnavati

zgolj v kontekstu sistemske preobrazbe, marveč je potrebno upoštevati tudi zgodovinski horizont. Kolikor tega zamejemo zgolj z »dediščino preteklosti« ali »vizijo prihodnosti«, umanjka živa vez tistega, čemur smo priča, ki lahko šele tvorno povezuje preteklost in prihodnost.

Posledica zgolj sistemske obravnave procesa ekonomske, demokratične in državne tranzicije je, da se lahko zamegli faktično stanje prostora in časa, v katerega smo kot družba postavljeni in ki ga v zgodovinskem kontekstu identificiramo kot »slovenski«. Vendar je identiteta, ki naj bi predstavljala stično točko takih identifikacij, sama po sebi neka docela zamegljena predstava in v strateških dokumentih razvoja Slovenije prepuščena kulturni oskrbi. V tem pogledu nujno nastopi strateški razkorak med razvojnimi cilji in smotri, ki ga doslej tudi na politični ravni nismo uspeli premostiti.

Težava, da bi od političnega spopadanja prestopili k političnemu dogovarjanju vsaj glede določanja tistih vrednosti, od katerih so odvisni vitalni interesi družbe, je povezana s tem, da so vrednotna težišča podvržena teži interesov, ki so kot taki zakrivajo. Do kakšnega sprevrženja lahko tu pride, dovolj nazorno kaže zastopanje

nacionalnega interesa, ki je zlahka prešlo v ekonomsko-interesno prestopništvo.

Odpiranje družbenega prostora za vrednostne interpretacije zato samo po sebi odpravlja ekskluzivnost nazorskega opredeljevanja, ki svoj za in proti postavlja nad interpretacijo in sleherni politični spoprijem spremeni v spopad brez izida. V zvezi s tem lahko ugotovimo, da v času po osamosvojitvi Slovenije niso bili ustvarjeni pogoji, da bi stekla odprta družbena diskusija in bi se opredelili vrednostni vidiki procesa družbeno-ekonomske tranzicije z vsemi gospodarskimi, političnimi, pravnimi, socialnimi, izobrazbenimi, kulturnimi in drugimi implikacijami.

Družbeni dialog je namesto tega podlegel diktaturi razmer, zvrstila se je skoraj nepregledna množica afer in škandalov, vseskozi pa ostaja nedotaknjeno, morda celo nedotakljivo, to, kar je diktiralo razmerja moči; razkrivanje teh ozadij je zmeraj mejijo na konstruiranje teorij zarote, kar pa še ne pomeni da takih ozadij ni. Odkod sicer netransparenca družbeno-ekonomska tranzicije?

Verjetno bi se pri iskanju odgovora bilo potrebno vrniti na sam začetek proces demokratizacije in osamosvojitve Slovenije – razčistiti vprašanje pogojev, v katerih je potekal,

in pozicij moči, ki so te pogoje narekovale; k temu nedvomno spada tudi oblikovanje političnega prostora v Sloveniji, ki se zgolj zaradi »vtisa« deli na levega in desnega. Slovenski politični prostor je dejansko opredelilo to, da je interes vladanja kot demokratično sprejemljiva volja oblasti vztrajno prehajal v oblastniški interes prevladovanja nad družbenimi in gospodarskimi deleži. To je – ne samodejno, marveč na podlagi neustrezno urejenih ali ustrezno prirejenih pravnih okvirov – sprožilo pollaščenje družbeno-ekonomske tranzicije, ki je ključno, če ne že kar izključno, prispevalo k nastopu zdajšnje krizne gospodarske situacije.

Ob vsem tem se vztrajno znižuje raven družbene diskusije. Reči, da je to predvsem zasluga medijev, je premalo, kajti potrebno bi bilo ugotoviti, kaj je narekovalo tak položaj medijev. Pa ne le medijev, marveč tudi inštitucij prava, izobraževanje, znanosti, kulture, zdravstva, naravovarstva itn., ki vzajemno oblikujejo vrednostno okolje, v katerem tržne vrednosti sploh šele postajajo vrednosti. Do nastopa »gospodarske krize« podrejanje vseh vrednosti tržnim vrednostim ne le da ni bilo vprašljivo, marveč je veljalo za »zakon«, ki neposredno jamči zakonitost »prostega pretoka idej, ljudi in blaga.« In še zdaj ni zavesti, da je ta pretok

odplavil tudi družbeno-ekonomsko tranzicijo, kolikor je ta družbeno okolje pretežno izčrpavala, namesto da bi iz njega črpala svojo lastno tehtnost. Vse bolj negotovi socialni položaj velikega dela prebivalstva spremlja naraščajoče nezaupanje v pravno državo, mediji si zagotavljajo branost in gledanost s politikantskim in drugim hujskaštvom, katerega žrtve so najprej novinarji sami, reformistični duh spreminja izobraževalni sistem v prikazen brez forme; znanost, ki naj bi jamčila razvoj, še ni stopila v jedro družbenega interesa, položaj kulture, kolikor se je sploh ne izenačuje z zabavo, je le še publica, ki jo spustijo na državnih zborovanjih, namesto da bi se lotili številnih ekoloških sanacij, raje plačujemo penale za neizpolnjevanje evropskih ekoloških standardov. Vendar s tem naštevanjem, tudi če bi nadaljevali, ne bi prišli dlje od številčnih predstav, ki zagotovo ne bodo razčistila zadevnega stanja. Še z beleženjem letnic in obeleževanjem obletic si nismo prišli na čisto.

Ne soočamo se toliko s posledicami svetovne gospodarske krize, kolikor z nasledki lastne tranzicijske hipokrizije.

Verjetno se bo krivdo za te nasledke pripisalo onim posledicam. Slednje je možno odpraviti na podlagi sprejetih ukrepov pristojnih državnih inštitucij, za odpravo

nasledkov tranzicijske hipokrizije pa ne bodo dovolj ukrepi, marveč tista »krepost«, ki se zaveda nujnosti sprememb v družbeni zavesti, za kar je potrebno v prvi vrsti okrepiti zavest o svobodi postavljanja vrednosti. Družbena zavest, ki ji ni mar za vrednostno samoopredelitev, v kar smo v Sloveniji, kakor zgloda, že zabredli, ne more upati ne le na gospodarski, marveč vsakršni ustvarjalni napredek. Lahko sicer načrtuje svoje razvojne možnosti, vendar brez zagotovila prihodnosti. Torej nasprotno kot pred petindvajsetimi leti, ko smo imeli pred očmi prihodnost ne glede na možnosti razvoja. Če upoštevamo, da brez pogleda v prihodnost ni nobenih razvojnih ciljev in perspektiv, lahko precej ugotovimo, kaj bi lahko pomenilo zavzeti tvorno stališče. Tranzicijska hipokrizija je privedla do tiste ravni družbene zavesti, ko se gleda samo še pod sebe, to kar bi se vzdignilo »nad« in preprečilo nadaljnje padanje v vrednostno podpovprečnost in indiferentnost, pa je, zdi se da nalašč, prezrto in prezirano.

Če povzamemo:

»Krizna svobode« je osrednji problem, ki se javlja v razmerah današnje splošne družbene krize: ne le, da se vse izraziteje kažejo tendence po njenem omejevanju, marveč se predvsem pozabljajo same podlage, na katere postavljamo naša pojmovanja svobode. Tranzicijski čas po

»koncu ideologij« zaznamujejo najrazličnejše družbene demagogije, kapitalske manipulacije, socialni pritiski in vrednostna indiferenca, ko se pod plaščem zagotovljene svobode vseh ne more prikriti negotovosti svobode vsakogar.